

ZAPPE LÁSZLÓ

Együgyű allegória

■ MAX FRISCH: BIEDERMANN ÉS A GYÚJTOGATÓK ■

Kíváncsi lennék, a munka melyik szakaszában döntött úgy Taub János, hogy a Biedermann és a gyűjtogatóknak csak a felét játszatja el az Új Színházban. Mert ha az előtt határozott így, mielőtt a próbák megkezdődtek, akkor bizonyára a darabot unta. Ha csak később, akkor saját rendezését. A végeredmény szempontjából mindegy, a végeredmény így is, úgy is tökéletesen értelmetlen. Az ugyan érdekes lehet, miért vállalkozik valaki olyan mű előadására, amelyet nem szeret, s főképp, amelyről semmi érdemleges nem jut az eszébe.

Természetesen csak találgathatok. Például félreértés folytán. Max Frisch munkájáról, a *Biedermann és a gyűjtogatókról* él egy közkeletű értelmezés. Szörnyen leegyszerűsítő, mint minden közfelfogás. De nem ez az igazi baj vele, hanem az, hogy alapjában hamis. Eszerint ugyanis a darab szimplán egy fasizmusallegória. Biedermann a korlátolt polgár, a gyűjtogatók a fasiszták, akik befészkelik magukat az otthonába, s végül fölgyűjtják. Ennek az értelmezésnek azonban legföljebb a darab szinopszisa felel meg, a szövege aligha. Főleg, ha az Utójátékot is hozzászámítjuk. Ha nem gondoljuk azt, hogy a tűzvészsel véget ért a mű. A hatvanas években, amikor beengedték hozzánk a polgári humanistaként valón veregetett nyugati undorodók, rendszerkritikusok műveit, egyfelől megbírálták őket a magát marxistának mondó kritika azért, mert nem igazán látják bajaikra gyógyírnak a szocialista jövőt, másfelől viszont enyhén szólva nem hangsúlyozta, ha nem igazán láttak különbséget a polgári társadalmat fenyegető veszedelmek között. Márpedig Biedermann otthonosan polgári és brutalisan kapitalista világot nem a fasizmus (igaz, nem is a bolsevizmus), hanem a társadalom alja fenyegeti. Ha nem számítjuk az Utójátékot. Ha azt is hozzá vesszük, akkor meg maga a pokol.

Max Frisch darabja kegyetlen világszatíra. Az emberiség állapotáról szól, nem valamely társadalmi berendezkedésről. De legalábbis a polgári keresztény világképről. Nemcsak a létező kapitalizmusról, de a hozzáképzelt mennyről és pokolról is. Ahol a Sátán rádöbben, hogy nincs miről tárgyalni a mennybeliekkel, merthogy egyetlen bűnöst nem adnak ki, csalás, képmutatás az egész. Nézhetjük persze ezt is leegyszerűsítve: pusztán a gazdasági csoda Nyugat-Európájának, ahol feledik a bűnöket, és leplezik a bűnösöket, de a szerző pátosza alighanem magasabban szárnyal.

Dengyel Iván (Schmitz) és Eperjes Károly (Eisenring)

A rendező viszont valószerűtlenül alacsonyan. Mert ha semmi többet nem lát a darabban, mint együgyű allegóriát, legalább annyit akkor is elvárhatnánk tőle, hogy megpróbálja azt közel hozni hozzánk, megkísérelje számunkra valóságossá alakítani. Politikai allegóriát nem azért néz az ember, hogy megtudja a múlttól, amit unalomig ismer. Politikai allegóriát azért kell játszani és nézni, hogy a múltban magunkra, saját korunkra, a minket fenyegető veszedelmekre ismerjünk. A pusztá általánosság igencsak kevés tanulsággal szolgál, és nem is túlságosan érdekes.

A *Biedermann és a gyűjtogatók* allegóriává lefokozva csakis akkor működik, ha egy jól felismerhető világba hatolnak be a gyűjtogatók. Amikor a darab született (1958), ez lehetett a harmincas évek polgári világa, amelyet természetesen értelmetlen volna színre hozni a XXI. század elején, Budapesten. Ha arról akarna szólni az előadás, hogy bennünket milyen veszélyek fenyegetnek, mondjuk, miképpen kavargják föl most is a társadalom alját, miképpen zúdítják a szennyet, mocskos ösztönöket és indulatokat a normalizálódni sehogyan sem akaró közéletre némely politikai erők, akkor legalábbis a fenyegetettekben magunkra kellene ismernünk. Hogy a fenyegetőket föl ismerjük-e, más kérdés, bár az sem ártana persze. Árvai György díszlete azonban egy általános családi ház vázlata. Bárhol, bármikor, bármilyen történet lejátszódhatna benne. S a játék ugyancsak stilizáltan karikirozza a bárhol, bármely családban szokványos viselkedésmintákat. A színészek különben valóban remekül hozzák az alapjában sablonos figurákat. Mindent megtesznek, hogy a klisék mulatságosan életre keljenek. De igazi tartalmat

nem lehelhetnek beléjük. Szacsvey László a szobalánnyal cicázó, a szertartásos formákba belevesző házurát, Takács Katalin a hisztérikusan nyafogó asszonyt, Kovalik Ági a rémüldöző szobalányt, Dengyel Iván és Eperjes Károly pedig a precíz demagógiával működő behatolókat úgy adják, mintha hinnének bennük. Ebben a stílusban azonban minden erőfeszítésük, tehetségük, ötletességük ellenére is a történetnek csak egyetlen rétege szólal meg. Úgy érződik, mintha pusztán a stíluson, a szó-játékokon, a szófacsarón múlna a gyűjtogatók sikere. Mintha csak a folytonos félreértés lenne a baj. Az, hogy Biedermann bármit mond is, azt a gyűjtogatók kifacsarják, amit meg ők mondanak, több-

nyire a tiszta igazságot, azt Biedermann nem akarja megérteni. A darabban ez is benne van, csak éppen nem ez a lényeg. Az Új Színház előadásában viszont ennél egy hajszálnyi-val sincsen több. Illetve akad néhány értelmetlen betoldás. Például az egyes számú betolakodó fölkorbácsolja előbb a szobalányt, majd a ház asszonyának nemi gerjedelmét is, s ez utóbbinak Biedermann úr fölöttébb örül, mert így nyugodtan töltheti kedvét a hoppon maradt szobalánnyal. Nagyon mulatságos, csak éppen semminek, ami utána következik, nem lesz értelme. Nagyjából ugyanez a helyzet az *Internacionalét* ismételtető papagájjal is. Ha van egyáltalán politikai üzenete, az végképp beleragad a múltba, fasizmus és bolsevizmus gondolatkörében hagyja a darabot. És semmit sem mond mai megfélemlítőkről.

MAX FRISCH: BIEDERMANN ÉS A GYŰJTOGATÓK (Új Színház)

FORDÍTÓ: Parti Nagy Lajos. DÍSZLET: Árvai György. JELMEZ: Szűcs Edit. ZENE: Darvas Ferenc. KO-REOGRÁFUS: Zsalakovics Anikó, Geltz Péter. RENDEZŐ: Taub János.

SZEREPLŐK: Szacsvey László m. v., Takács Katalin, Kovalik Ági e. h., Dengyel Iván, Eperjes Károly, Vass György, Keresztes Sándor, Kisfalussy Bálint.

Nem könnyű nekünk Sam Sheparddel, mert ez az ember tetőtől talpig amerikai. Már ahogy kinéz: mint egy halivudizált Christopher Lambert, de még a francia színésznél is markánsabban férfias vonásokkal, harminckét vakító foggal, vastag nyakkal. És nem elég neki, hogy filmeket ír, szerepeket játszik, él Jessica Lange oldalán, dramáíró is. Alapvetően az: tizennyolc éves kora óta szépen halad az amerikai dráma O'Neill, Tennessee Williams, Albee által kiépített szárnyvonalán.

Nem könnyű nekünk a Sam Shepard-szindarabokkal sem, mert azok is nagyon amerikaiak. Afféle negatív díszszemle (gondparádé) gyanánt felvonultatják a jellemzően amerikai problémákat – hogy ne mondjam: közhelyeket. Az ideálokat és az azoknak ellentmondó gyakorlatot. A család szentségét és a családon belüli kapcsolatok ürességét. A kisvárosok pusztító unalmát a lehetőségek országában. A nagy távolságok, tágas terek közé beszoruló áporodott levegőt. A „meg tudom csinálni!” önbuzdító magabiztosságával küzdött személyes kudarcokat. A rövid távú történelmi nagymúlt során kifejlesztett, lobogóval körültengetett nemzeti öntudatot. Az amerikai álomból üres kézzel felébredők értetlenségét. Egy másik világ másféle frusztrációit.

Az *A Lie of the Mind* című, 1985-ös Shepard-darab – amely Upor László fordításában *Hazug képzelet* lett, talán hogy evvel a bombasztikusan semmitmondó címmel csicsás fedőlapú ponyvaregényekre avagy C-kategóriás amerikai filmekre emlékeztessen – egy fiatal házaspár történetéről tudósít elszánt írói nemtörődőséggel. Töredékesen, dramaturgiai és logikailag lukacsosan, keveset pepecselve, nyomasztásra szakosodva. Shepard főként arra for-

STUBER ANDREA

Rossz amerikai álom

■ SAM SHEPARD: HAZUG KÉPZELET ■

dít mágondot, hogy a lelki durvaság és a fizikai erőszak köre valami szürreálisra hasonlító titokzatosságot kerítsen. Arról igen keveset tudunk meg, hogy Jake, az ifjú férj a darab elején konkrétan miért és milyen körülmények között verte félholtra a feleségét, Betht. Azt látjuk csak, hogy maga is belebetegedik tettebe, hogy életképtelen Beth nélkül, s hogy a családja – öccse, húga, anyja – sem tud rajta segíteni. Azzal sem jövünk tisztába, hogy mi játszódik le az agysérülést szenvedett Bethben, aki szintén a családja körében próbál meg talpra állni, miközben véglegesen összefolyik benne férje és sógora alakja. (S egy-egy kínos pillanatban mintha az ő tétova, összefüggéstelen szavaiból kívánnának előbukni bölcsnek szánt írói kinyilatkoztatások az élet dolgairól.) A mű hőseinek múltja és jelene homályos, alakjuk alig körvonalazott, kapcsolataik (egymás között is) tisztázatlanok, ugyanakkor sorsszerűek. Amit biztosan kivehetünk a darabból – mert plasztikusan kifejezi –, az az, hogy egymás szeretése éppoly kínlódo és reménytelen tud lenni, mint nem szeretése.

Györgyi Anna (Beth) és
Almási Sándor (Mike)